

I

1. Ένα γλωσσικό παιχνίδι: Να αναφέρεις αν ένα ορισμένο σώμα είναι πιο ανοιχτό ή πιο σκούρο από ένα άλλο. — Τώρα όμως υπάρχει άλλο ένα [γλωσσικό παιχνίδι] σχετικό μ' αυτό: Να δηλώσεις τη σχέση ανάμεσα στις φωτεινότητες ορισμένων χρωματικών αποχρώσεων. (Να συγκριθεί μ' αυτό: να προσδιορίσεις τη σχέση ανάμεσα στα μήκη δύο ράβδων — και να προσδιορίσεις τη σχέση μεταξύ δύο αριθμών.) — Η μορφή των προτάσεων και στα δύο παιχνίδια είναι η ίδια: «το X είναι φωτεινότερο από το Ψ». Αλλά στο πρώτο είναι μια εξωτερική σχέση και η πρόταση προσδιορίζεται κατά τον χρόνο, ενώ στο δεύτερο είναι μια εσωτερική σχέση και η πρόταση είναι άχρονη.

2. Σε μια εικόνα, στην οποία ένα κομμάτι λευκό χαρτί λαμβάνει τη φωτεινότητά του από τον γαλάζιο ουρανό, αυτός είναι πιο ανοιχτόχρωμος από το λευκό χαρτί. Κι όμως κατά μιαν άλλη έννοια το μπλε είναι το πιο σκούρο και το λευκό το πιο ανοιχτό χρώμα. (Γκαίτε.) Στην παλέτα το λευκό είναι το πιο ανοιχτό χρώμα απ' όλα.

3. Ο Λίχτενμπεργκ* λέει ότι λίγοι μόνο άνθρωποι έχουν δει ποτέ καθαρό λευκό. Ωστε λοιπόν οι περισσότεροι

* Georg Christoph Lichtenberg (1742–1799): Γερμανός φυσικός και γνωμικογράφος. Θεωρείται ο εισηγητής της πειραματικής φυσικής στη Γερμανία. (Σ.τ.μ.)

χρησιμοποιούν τη λέξη λανθασμένα; Και πώς έμαθε αυτός τη σωστή χρήση; — Έφτιαξε μια ιδεώδη χρήση ξεκινώντας από την κανονική. Και μ' αυτό δεν εννοούμε μια καλύτερη, αλλά μία που έχει υποστεί λεπτότερη επεξεργασία προς μιαν ορισμένη κατεύθυνση, και κατά τη διαδικασία αυτή κάτι εξωθήθηκε ως τα άκρα.

4. Και φυσικά μια τέτοια κατασκευή μπορεί με τη σειρά της να μας διδάξει κάτι για την πραγματική χρήση της λέξης.

5. Αν πω ότι το χρώμα ενός χαρτιού είναι καθαρό λευκό, και ότι, αν δίπλα του τοποθετούσαμε χιόνι, αυτό θα φαινόταν γκρι, τότε στο κανονικό του περιβάλλον πάλι θα είχα δίκιο να το αποκαλώ λευκό και όχι ανοιχτό γκρι. Θα μπορούσα να χρησιμοποιώ μια λεπτότερα επεξεργασμένη έννοια λευκού σε ένα, λόγου χάρη, εργαστήριο (όπου, για παράδειγμα, χρησιμοποιώ επίσης μια περισσότερο επεξεργασμένη έννοια για τον ακριβή προσδιορισμό του χρώνου).

6. Πάνω σε ποια βάση λέει κανείς ότι το πράσινο είναι βασικό χρώμα κι όχι μείξη μπλε και κίτρινου; Θα ήταν άραγε σωστό να πεις: «Μπορείς να το γνωρίσεις αυτό μόνο άμεσα, κοιτώντας τα χρώματα»; Αλλά πώς γνωρίζω ότι εννοώ το ίδιο πράγμα με τις λέξεις «βασικά χρώματα» με κάποιον άλλο που επίσης κλίνει να αποκαλεί βασικό χρώμα το πράσινο; Όχι — εδώ αποφασίζου τα γλωσσοπαίγνια.

7. Έστω η ακόλουθη άσκηση: Δίνεις σε κάποιον ένα ορισμένο κιτρινοπράσινο (ή γαλαζοπράσινο) και του λες να φτιάξει με ανάμειξη ένα χρώμα λιγότερο κιτρινωπό (ή λιγότερο

γαλάζιο) — ή να το διαλέξει από ένα χρωματολόγιο. Ένα λιγότερο κιτρινωπό πράσινο, εντούτοις, δεν είναι περισσότερο γαλάζιο (κι αντιστρόφως), και υπάρχει επίσης και άλλη άσκηση, όπως το να διαλέξεις ή να αναμείξεις χρώματα για να φτιάξεις ένα πράσινο που δεν πλησιάζει ούτε στο κίτρινο ούτε στο γαλάζιο. Λέω «ή να αναμείξεις» επειδή ένα πράσινο δεν γίνεται μαζί γαλάζιο* και κιτρινωπό επειδή παράγεται μέσω ενός είδους ανάμειξης κίτρινου και γαλάζιου.

8. Οι άνθρωποι μπορεί να έχουν την έννοια του ενδιαμέσου χρώματος ή του ανάμεικτου χρώματος ακόμα κι αν δεν έφτιαξαν ποτέ τους χρώμα με ανάμειξη (με οποιαδήποτε έννοια). Τα γλωσσικά τους παιχνίδια θα μπορούσαν να έχουν να κάνουν μόνο με την αναζήτηση ή την επιλογή ήδη υπαρκτών ενδιαμέσων ή μεικτών χρωμάτων.

9. Ακόμα κι αν το πράσινο δεν αποτελεί ενδιαμέσο χρώμα μεταξύ του κίτρινου και του μπλε, δεν θα μπορούσε να υπάρχει κόσμος για τον οποίο υπάρχει κιτρινογάλαζο, κοκκινοπράσινο; Δηλαδή κόσμος του οποίου οι έννοιες για τα χρώματα να αποκλίνουν από τις δικές μας — αφού, εξάλλου, οι έννοιες που έχουν για τα χρώματα οι άνθρωποι με αχρωματοψία επίσης αποκλίνουν από εκείνες των κανονικών ανθρώπων. Και δεν είναι απαραίτητο κάθε απόκλιση από το κανονικό να αποτελεί τυφλότητα, ελάττωμα.

10. Έστω κάποιος που έχει μάθει να βρίσκει ή να αναμειγνύει άλλα χρώματα για να φτιάξει μια χρωματική από-

* Το χειρόγραφο έχει «πρασινωπό» [grünlich]. (Σ.τ.ε.)

χρωση που φέρνει περισσότερο απ' ό,τι μια δεδομένη απόχρωση στο κίτρινο, στο λευκό ή στο κόκκινο κ.λπ., δηλαδή κάποιος που γνωρίζει την έννοια των ενδιάμεσων χρωμάτων. Του ζητείται τώρα να μας δείξει ένα κοκκινωπό πράσινο. Ενδέχεται απλά να μην κατανοήσει την εντολή αυτή και ίσως αντιδράσει λες και του είχαν ζητήσει πρώτα να δείξει κανονικά τετράγωνο, πεντάγωνο κι εξάγωνο, κι έπειτα του ζητήθηκε να δείξει ένα κανονικό ενάγωνο. Αλλά τι θα γινόταν αν αυτός, δίχως κανένα δισταγμό, έδειχνε ένα χρωματικό δείγμα (ας πούμε, ένα που εμείς θα το χαρακτηρίζαμε μαυρόχρωμο καφετί);

11. Κάποιος που είναι εξοικειωμένος με το κοκκινωπό πράσινο πρέπει να είναι σε θέση να παρουσιάσει μια χρωματική σειρά η οποία ξεκινάει με το κόκκινο και τελειώνει με το πράσινο και η οποία ενδεχομένως, ακόμα και για εμάς, θα αποτελεί μια συνεχή μετάβαση από το ένα στο άλλο. Θα φαινόταν τότε ότι εκεί όπου εμείς πάντοτε βλέπουμε την ίδια απόχρωση, λ.χ. του καφέ, τούτος κάποιος φορές βλέπει καφέ κι άλλες φορές κοκκινωπό πράσινο. Ότι, π.χ., δυο χημικές ενώσεις που σ' εμάς φαίνονται πως έχουν το ίδιο χρώμα, αυτός μπορεί να τις ξεχωρίσει με βάση το χρώμα τους και να αποκαλεί τη μία καφέ και την άλλη κοκκινόπράσινη.

12. Φαντάσου όλοι οι άνθρωποι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, να είχαν αχρωματοψία ως προς το κόκκινο και το πράσινο. Ή και την άλλη περίπτωση: όλοι οι άνθρωποι να είχαν αχρωματοψία είτε ως προς το κόκκινο και το πράσινο είτε ως προς το μπλε και το κίτρινο.

13. Ας φανταστούμε έναν λαό με αχρωματοψία, κι εύκολα θα μπορούσε να υπάρξει ένας τέτοιος. Δεν θα είχαν τις ίδιες έννοιες για τα χρώματα μ' αυτές που έχουμε εμείς. Διότι, ακόμα κι αν υποθέταμε ότι μιλούν, π.χ. ελληνικά,* κι επομένως έχουν όλες τις ελληνικές λέξεις για τα χρώματα, θα τις χρησιμοποιούσαν διαφορετικά από εμάς και θα μάθαιναν τη χρήση τους διαφορετικά.

Ή αν έχουν ξένη γλώσσα, θα μας ήταν δύσκολο να μεταφράσουμε τις λέξεις τους για τα χρώματα στις δικές μας.

14. Αλλά ακόμα κι αν υπήρχαν επίσης άνθρωποι οι οποίοι το έβρισκαν φυσικό να χρησιμοποιούν τις εκφράσεις «κοκκινοπράσινο» ή «γαλαζοκίτρινο» με συνεπή τρόπο και εκδηλώνουν επίσης ικανότητες που εμείς δεν διαθέτουμε, και πάλι δεν θα ήμασταν υποχρεωμένοι να αναγνωρίσουμε ότι βλέπουν χρώματα που εμείς δεν βλέπουμε. Δεν υπάρχει, εξάλλου, ένα κοινά αποδεκτό κριτήριο για το τι είναι ένα χρώμα, αν δεν είναι ένα από τα δικά μας χρώματα.

15. Σε κάθε σοβαρό φιλοσοφικό πρόβλημα η αβεβαιότητα φτάνει μέχρι τις ρίζες.

Πρέπει κανείς να είναι πάντα έτοιμος να μάθει κάτι εντελώς καινούργιο.

16. Η περιγραφή των φαινομένων της αχρωματοψίας αποτελεί μέρος της ψυχολογίας: κι επομένως και αυτή των φαινομένων της κανονικής όρασης; Η ψυχολογία περιγράφει

* «Γερμανικά» στο πρωτότυπο. Οι αντίστοιχες αλλαγές στη γλώσσα έχουν γίνει σιωπηρά προς διευκόλυνση του αναγνώστη. (Σ.τ.μ.)

μονάχα τις αποκλίσεις της αχρωματοψίας από την κανονική όραση.

17. Ο Ρούνγκε* λέει (στην επιστολή που δημοσίευσε ο Γκαίτε στη *Θεωρία των χρωμάτων* του), υπάρχουν διαφανή και αδιαφανή χρώματα. Το λευκό είναι ένα αδιαφανές χρώμα.

Αυτό δείχνει την απροσδιοριστία στην έννοια του χρώματος, ή και σ' αυτή της ομοχρωμίας.

18. Μπορεί ένα διάφανο πράσινο γυαλί να έχει το ίδιο χρώμα μ' ένα κομμάτι αδιαφανές χαρτί ή όχι; Αν ένα τέτοιο γυαλί απεικονιζόταν σ' έναν πίνακα, τα χρώματα πάνω στην παλέτα δεν θα ήταν διάφανα. Αν θέλαμε να πούμε ότι το χρώμα του γυαλιού στον πίνακα είναι επίσης διάφανο, το σύμπλεγμα των χρωματικών κηλίδων που απεικονίζουν το γυαλί θα οφείλαμε να το αποκαλέσουμε το χρώμα του.

19. Γιατί μπορεί κάτι να είναι διάφανο πράσινο αλλά όχι [διάφανο] λευκό;

Η διαφάνεια και οι αντανακλάσεις υπάρχουν μόνο στη διάσταση του βάθους μιας οπτικής εικόνας.

Η εντύπωση που το διαφανές μέσο προκαλεί είναι ότι κάτι βρίσκεται πίσω από το μέσο. Η πλήρης μονοχρωμία της οπτικής εικόνας [σημαίνει ότι η οπτική εικόνα] δεν μπορεί να είναι διάφανη.

* Philipp Otto Runge (1777–1810): ρομαντικός Γερμανός ζωγράφος. (Σ.τ.μ.)